

OLEG V. HLEVNIUK

STALIN

O NOUĂ BIOGRAFIE A UNUI DICTATOR

Traducere din limba engleză
ANCA SIMITOPOL

Oleg V. Hlevniuk este istoric și cercetător principal la Arhiva de Stat a Federației Ruse. Este membru corespondent al Academiei Regale de Istorie. Printre lucrările sale, se numără *The History of the Gulag*, *Master of the House: Stalin and His Inner Circle* și mai multe volume de corespondență a lui Stalin.

LITERA®
București
2019

Stalin. New Biography of a Dictator
Oleg V. Hlevniuk

Copyright © 2015 Oleg Khlevniuk
Copyright traducere engleză © 2015
Yale University
Ediție publicată pentru prima dată
de Yale University Press

Carte Pentru Toți este parte a
Grupului Editorial Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București,
România
tel.: 021 319 63 93; 0752 101 777

Stalin.
O nouă biografie a unui dictator
Oleg V. Hlevniuk
Copyright © 2019 Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fii
Redactori: Gabriela Mitrovici,
Georgiana Harghel
Corectori: Georgiana Enache,
Ionel Palade
Copertă: Flori Zahiu
Tehnoredactare și prepress:
Bogdan Coscaru

Descrierea CIP a Bibliotecii
Naționale a României
HLEVNIUK, OLEG V.
Stalin. O nouă biografie a unui
dictator / Oleg V. Hlevniuk; trad.
din lb. engleză: Anca Simitopol –
București: Litera, 2019
ISBN 978-606-33-3712-3
I. Simitopol, Anca (trad.)
821.111

CUPRINS

PREFĂȚĂ	7
CENTRELE PUTERII STALINISTE.....	21
Capitolul 1. ÎNAINTE DE REVOLUȚIE	37
BASTIOANELE PUTERII LUI STALIN.....	76
Capitolul 2. ÎN UMBRA LUI LENIN.....	92
O LUME A LECTURII ȘI A STUDIULUI	181
Capitolul 3. REVOLUȚIA LUI	195
AGITATIE ÎN CERCUL APROPIAȚILOR LUI STALIN.....	270
Capitolul 4. TEROAREA ȘI RĂZBOIUL IMINENT	284
PACIENTUL NUMĂRUL 1	353
Capitolul 5. STALIN ÎN RĂZBOI.....	369
FAMILIA	461
Capitolul 6. GENERALISSIMUL.....	480
DICTATURA SE PRĂBUȘEȘTE	568
FUNERALIILE	580
MULTUMIRI	605
NOTE	609
INDICE	707

Capitolul 1

ÎNAINTE DE REVOLUȚIE

Potrivit biografiei sale sovietice oficiale, Stalin s-a născut în 1879. De fapt, Ioseb Djugașvili (numele lui de la naștere) se născuse cu un an mai devreme. Stalin știa, bineînțeles, când și unde se născuse: în orașelul georgian Gori, dintr-un colț îndepărtat al marelui Imperiu Rus. Un registru bisericesc din Gori (care face parte din arhiva personală a lui Stalin) oferă data exactă: 6 decembrie 1878. Această dată se poate găsi și în alte documente, cum ar fi certificatul lui de absolvire de la Seminarul Teologic din Gori. Într-un formular completat în 1920, 1878 apare din nou ca anul nașterii. Însă anul 1879 a început să apară în documentele completeate de diversele lui ajutoare și acea dată a fost trecută în toate encyclopediile și materialele de referință. După ce își consolidase puterea, s-a organizat o mare festivitate în cinstea celei de a 50-a aniversări a sa în 21 decembrie 1929. Există o confuzie nu doar în privința anului nașterii lui, ci și a zilei sale de naștere: 9 decembrie (pe stil vechi) în loc de 6 decembrie. Această inadvertență a ajuns în atenția istoricilor abia în 1990.¹ Motivul pentru acest lucru nu a fost încă

determinat. Un lucru este clar: în anii 1920, Stalin a hotărât să devină cu un an mai tânăr. Și a devenit.

Descendența lui Stalin este învăluită în legendă. Căutătorii de senzații l-au declarat pe Ioseb (care a devenit, mai târziu, Iosif, după ce a început să aibă interacțiuni în special în limba rusă) fiul ilegitim al unui comerciant prosper, al unui proprietar de fabrică, al unui prinț și chiar al împăratului Alexandru al III-lea, care se spune că ar fi fost însoțit de mama lui Ioseb atunci când a vizitat Tbilisi. Documentele istorice sugerează niște origini mai prozaice. Ioseb s-a născut într-o umilă familie georgiană. Mama lui, Ekaterine sau Keke (Ekaterina, în rusă) Gheladze, fiica unor iobagi, s-a născut în 1856. În 1864, după abolirea iobagiei, familia ei s-a mutat în Gori, unde, la vîrstă de 18 ani, i-a fost dată în căsătorie cizmarului Besarionis sau Beso (Vissarion, în rusă) Djugașvili, cu șase ani mai mare decât ea. Primii lor doi copii au murit în tragedie; Ioseb (Soso) a fost al treilea.²

Există foarte puține documente din tinerețea lui Stalin. Principala sursă a informațiilor noastre o reprezintă memoriile scrise după ce el ajunse deja pe culmile puterii. Chiar și un cititor lipsit de spirit critic va observa că acești memorialiști scriu despre copilăria și tinerețea unui viitor dictator, nu despre primii ani ai lui Ioseb Djugașvili. Această anomalie amplifică tendința, specifică, în general, biografiilor, de exagerare selectivă și de excluziune. În funcție de situația și de politica autorului, se pune accentul fie pe virtuțile și pe calitățile de conducător ale lui Ioseb, fie pe crizma lui înnăscută și pe anomaliiile psihice. Dar, aşa cum a arătat Ronald Grigor Suny, încercările de a-l

găsi pe viitorul dictator în copilul Ioseb Djugașvili sunt îndoelnice, cel puțin.

În general, se crede că Ioseb a avut o copilărie grea. Se presupune că abuzul și bătăile la care a fost supus de un tată betiv, precum și lipsurile materiale l-au înrăit pe băiat și l-au făcut nemilos și răzbunător. Însă există numeroase dovezi în sprijinul unui tablou foarte diferit. După numeroase criterii, copilăria lui Stalin a fost una obișnuită sau chiar confortabilă. Mai multe relatari atestă faptul că tatăl lui nu era numai un cizmar priceput, dar știa să și citească în georgiană și să poarte conversații în mai multe limbi, inclusiv în rusă. Mama lui primise puțină educație acasă și știa și ea să citească și să scrie în georgiană. Dată fiind rata scăzută a alfabetizării în Georgia în acea perioadă, acest lucru probabil că a avantajat această familie. În primii ani de viață ai lui Ioseb, Besarionis Djugașvili a avut destul de mult succes, după câte se pare, iar familia lui a fost bine îngrijită.³

Mai târziu, după ce Besarionis a început să bea mult și apoi și-a abandonat soția și copilul, responsabilitatea creșterii lui Ioseb a căzut pe umerii mamei sale. Ekaterina era o femeie muncitoare, cu un caracter puternic și, după ce a avut mai multe slujbe temporare, a reușit să învețe arta croitoriei de damă. Fiind singurul copil (o circumstanță care avea să se dovedească importantă), Soso, spre deosebire de mulți dintre copiii de vîrstă lui, nu a fost nevoie să muncească și a putut, aşadar, să se ducă la școală. Într-o scrisoare din 1950, unul dintre prietenii din copilărie ai lui Stalin, care își exprima dorința de a se întâlni cu el de dragul vremurilor de odinioară, a comentat: „În 1894,

când tu ai absolvit seminarul, eu am absolvit Școala Municipală din Gori. Tu ai fost acceptat în același an la Seminarul Teologic din Tbilisi, dar eu nu am avut posibilitatea să-mi continui studiile întrucât tatăl meu avea opt copii, aşa că eram săraci și noi îl ajutam.⁴⁴ Mama lui Ioseb, care visa ca fiul ei să urce pe scara socială și să devină preot, a muncit cu tenacitate ca să transforme acest vis în realitate și a făcut tot ce i-a stat în putință ca să-i înlesnească accesul la educație. Asemenea strădanii sunt greu de împăcat cu ideea unei copilării sumbre, în sărăcie.

Sigur că au existat conflicte în familie, iar bețivul Besarionis avea pumnii slobozi. Se pare că Soso era bătut de ambii părinti. Însă, aşa cum observă Suny, pe bună dreptate, dovezile pe care le avem sunt insuficiente ca să judecăm dacă violența din sânul familiei Djugașvili era un lucru neobișnuit pentru vremea și locul aceleia sau ca să evaluăm impactul pe care l-a avut asupra modului în care Soso percepea lumea.⁵ Copilăria și adolescența lui Stalin par că au fost într-o tipică pentru mediul din care provineau el – lumea meșteșugarilor și a micilor negustori săraci, dar nu mizeri, dintr-un orășel de la marginea Imperiului. Aceasta era o lume în care moravurile grosolane coexistau cu tradiția ajutorării între vecini, iar perioadele de bunăstare relativă alternau cu vremurile grele. Copiii erau tratați cu severitate și cruzime, dar și cu afecțiune și răsfăț. Soso Djugașvili a cunoscut și binele, și răul – asprimea tatălui său și afecțiunea nelimitată a mamei – într-o proporție destul de echilibrată. Dificultățile financiare ale familiei, care au apărut când Soso era la școală, au fost ușurate cu ajutorul prietenilor și

al rudenilor. Când era la școala teologică locală și, mai târziu, la seminarul din Tbilisi, Ioseb a primit ajutor din partea statului și a beneficiat de mijlocirea unor protectori plini de înțelegere. În ciuda mijloacelor lor modeste, mama și fiul au fost pe deplin acceptați în mica lor comunitate.

Într-un interviu luat mulți ani mai târziu, Stalin a spus: „Părinții mei nu erau educați, dar în nici un caz nu m-au tratat rău“.⁶ Este posibil ca el să nu fi fost sincer sau să-și fi reprimat amintirile neplăcute din copilărie. Există puține mărturii privitoare la sentimentele lui Stalin față de tatăl lui, care a murit Tânăr. După toate aparențele însă, a avut o afecțiune sinceră față de mama lui. Scrisorile către ea, în anii ei de bătrânețe, conțin rânduri precum următoarele: „Bună ziua, dragă mamă! Cum te descurci, cum te simți? Nu am primit nici o scrisoare de la tine de mult timp – probabil că ești supărată pe mine, dar ce să fac? Chiar sunt foarte ocupat“ și „Salutări, dragă mamă! Îți trimitem un șal, o manta și medicamente. Să arăți medicamentele docto-rului tău înainte să le iei, pentru că un doctor trebuie să stabilizească doza.“⁷ În pofida ascensiunii meteorice a fiului său, Keke a rămas în Georgia, fiind respectată și trăind confortabil. Stalin nu a participat la înmormântarea ei, în 1937. În anul acela, când Marele Terorăre era la apogeu, el nu a ieșit din Moscova. Încă există dedicația pe care i-a scris-o pe o coroană comemorativă, atât în georgiană, cât și în rusă: „Dragai și iubitei mele mame, din partea fiului ei Ioseb Djugașvili (din partea lui Stalin)“.⁸

Stalin îi purta o recunoștință sinceră. A muncit din greu ca să-și protejeze fiul de lipsuri și ca să-i permită

să primească o educație; l-a îngrijit în numeroasele ocazii când a fost bolnav, inclusiv de variolă, care i-a rămas față ciupită pentru tot restul vieții. Soso a suferit și un accident nefericit în copilărie, care a fost agravat de tratamentul medical prost, în urma căruia a rămas cu o infirmitate gravă la brațul stâng. Articulațiile au rămas atrofiate pentru tot restul vieții lui, iar brațul nu a funcționat niciodată normal. Un alt defect fizic era congenital: avea două degete de la piciorul stâng unite. Probabil că aceste defecțiuni nu au rămas neobservate în compania deseori nemiloasă a băieților. Totuși, Soso nu a fost un paria. Rămăsesese pe picior de egalitate cu colegii lui și l-a parte la toate jocurile lor. Avea o memorie excelentă, întotdeauna o calitate respectată. Nu reiese de nicăieri că o copilărie grea a sădit în Ioseb Djugașvili cruzimea care a apărut în Iosif Stalin. De asemenea, nu există nici vreun indiciu clar referitor la un aspect din copilăria lui care l-ar fi putut transforma într-un rebel.

Seminaristul ratat

Mama lui Ioseb, ale cărei eforturi au fost însuflările de speranță că fiul ei avea să depășească cu succes circumstanțele sociale ale nașterii sale, nu a fost singura care i-a remarcat abilitățile intelectuale. Când a sosit vremea ca băiatul să fie trimis la școală, Keke a putut să ceară sprijinul binevoitorilor care erau convinși că băiatul putea beneficia de pe urma unei educații. Aspirația ei ca Ioseb să devină preot a părut pe deplin potrivită. Binevoitorii erau membrii familiei unui preot, pe nume Hristofor Ciarkviani, în casa căruia familia Djugașvili închiriașe o cameră. Ei l-au ajutat pe

Soso să intre la Școala Teologică din Gori. Copiii familiei Ciarkviani l-au învățat, de asemenea, rusa, limba de predare. Aceste lecții de limbă l-au ajutat pe Soso să intre imediat în cea mai bună clasă pregătitoare din școală – fără îndoială, un moment important din viața viitorului conducător. Soso, băiatul de zece ani, făcea un pas important în lumea rusofonă.

A petrecut aproape șase ani, din 1888 până în 1894, la Școala Teologică din Gori, o perioadă în care familia Djugașvili a trecut prin schimbări dramatice. După multe conflicte în sănul familiei, Besarionis a părăsit Gori, lăsându-și soția și fiul fără mijloace de întreținere și punând în primejdie continuarea școlii de către Soso. Keke a reușit să facă rost de ajutor, o sarcină ușurată, fără îndoială, de rezultatele bune ale lui Soso la școală. Era un elev model și i s-a oferit chiar și o bursă. Mama a avut grija ca fiul ei să nu se simtă în nici un fel inferior colegilor lui și i s-a asigurat mereu că era îmbrăcat bine și adecvat pentru vremea de afară. Conform numeroaselor amintiri, Soso s-a evidențiat la școală prin sărăguință și munca lui neobosită. Avea reputația unui bun cititor de rugăciuni și a unui bun cântăreț în corul bisericii și se înțelegea bine cu profesorii. Profesorul de rusă, pe care copiii îl numeau pe la spate „jandarmul“, l-a numit pe Soso asistentul lui responsabil cu distribuirea cărților.⁹ Multe decenii mai târziu, în 1949, un alt fost profesor de la școală, S.V. Malinovski, a făcut pasul curajos de a-l contacta pe fostul lui elev. „La vîrsta mea înaintată“, a scris el, „sunt mândru că umilele mele eforturi au contribuit la educația dumneavoastră.“ Malinovski a cerut să i se acorde o pensie personală, „astfel încât, în amurgul

zilelor mele, să-mi fie satisfăcute nevoile elementare și să pot muri cu conștiință fericită că Marele meu Elev nu m-a lăsat în săracie".¹⁰ Deși există dovezi că această scrisoare a ajuns în mâinile lui Stalin, este neclar dacă profesorul a primit ajutor.

Ioseb a absolvit în mai 1894. Pe diploma care i-a fost eliberată sunt enumerate cursurile pe care le-a urmat și notele pe care le-a primit. A primit calificativul „excelent” la purtare, precum și la istorie sacră, catehism ortodox, exgeză liturgică și tipic bisericesc, slavonă rusă și slavonă bisericească, limba georgiană, geografie, caligrafie și cântare liturgică. La greacă și aritmetică, materiile la care se descurca cel mai prost, a reușit să obțină calificativul „foarte bine”. Rezultatele bune i-au adus o recomandare pentru admiterea la seminarul teologic.¹¹ În pofida programei școlare limitate, Soso a dobândit foarte multe competențe și cunoștințe la școala din Gori și a dezvoltat o pasiune pentru citit. Mai important, a dezvoltat o bună stăpânire a limbii ruse. Amintirile din vremea când era la școală zugrăvesc imaginea unui copil activ, cu pretenții de lider, pretenții neîndoioanelnic sprijinite de poziția lui de elev eminent. Se pare că avea amintiri plăcute din acei ani. Multe decenii mai târziu, și-a amintit de prietenii lui din timpul școlii și chiar a încercat să-i ajute. În însemnările din mai 1944, când avea 65 de ani, Stalin a scris: „1) Prietenului meu Petia – 40 000, 2) 30 000 de ruble lui Grișa, 3) 30 000 de ruble lui Dzeradze” și „Grișa! Primește acest mic dar de la mine. [...] Al tău, Soso.”¹² Scrise în georgiană, aceste documente sugerează izbucniri de nostalgie ale unui

om bătrân care se gândeau la adolescența lui.

Există relatări vagi și inconsecvențe ale unor memorialiști care susțin faptul conform căruia comportamentul rebel al lui Ioseb Djugașvili și ruperea lui de religie datează din perioada pe care a petrecut-o în Gori. Lev Troțki, unul dintre primii biografi ai lui Stalin (și nu unul imparțial), argumentează în mod convingător că foștii colegi de clasă ai lui Stalin confundă perioada din Gori cu evenimente care s-au petrecut mai târziu, în Tbilisi.¹³ Cea mai bună dovadă a comportamentului exemplar al elevului Soso și a atitudinii lui de supunere față de normele școlii o reprezintă evaluarea strălucită care apare pe diploma lui de absolvire și recomandarea de a se înscrie la un seminar.

În septembrie 1894, după ce a trecut cu brio examenul de admitere, Tânărul Djugașvili s-a înscris la Seminarul Teologic din Tbilisi. Ekaterine și fiul ei s-au bucurat de succes și aici. Seminarul prefera să aibă elevi care provineau din familii de preoți, iar celorlalți li se cerea să plătească taxe. Însă capacitatea lui Ioseb, pe lângă intervenția prietenilor și a rudelor, i-au adus un loc de cazare și mâncare gratuită la cantina seminarului. I s-a cerut să plătească numai pentru cursurile și îmbrăcăminte lui.¹⁴ Oare băiatul ambicios a perceput acest lucru ca pe o pomană degradantă oferită unei „rude sărace”? Poate. Dar este la fel de posibil ca acest ajutor să fi fost văzut ca o recunoaștere a realizărilor trecute.

Stalin a petrecut mai mult de patru ani și jumătate la seminarul din Tbilisi, din toamna lui 1894 până în mai 1899. Mutarea într-un oraș mare a adus cu sine,

fără îndoială, un anume grad de stres. Dar Ioseb nu venise singur, ci cu un grup de prieteni și de cunoștințe de la Școala Teologică din Gori. Mai mult, se pare că a considerat destul de ușoare cursurile de aici. S-a clasat pe locul al optulea în clasă în primul an și pe locul al cincilea în anul următor. Comportamentul lui a fost evaluat cu calificativul „excellent”.¹⁵

Totuși, în spatele acestei fațade promitătoare, stăteau ascunse o nemulțumire și o nesupunere tot mai mari. Deși nu există un moment anume care iese în evidență și marchează ruptura lui de calea urmată de elevul ascultător și bine adaptat, avem două dovezi bine cunoscute care atestă condițiile de trai insuportabile de la seminar. Prima astfel de mărturie îi aparține lui Stalin însuși. În 1931, într-un interviu luat de scriitorul german Emil Ludwig, el a descris modul în care seminarul l-a împins către rebeliune: „În semn de protest față de regimul scandalos și de metodele iezuite predominante la seminar, eram pregătit să devin, și chiar am devenit, revoluționar, să cred în marxism ca învățătură cu adevărat revoluționară. [...] De exemplu, spionarea de la cămin. La ora nouă, sună clopoțelul pentru ceaiul de dimineață, noi mergem în sala de mese și când ne întoarcem în camerele noastre, descoperim că între timp s-a făcut o percheziție și că toate sertarele noastre au fost răscolite.”¹⁶ Această relatată este completată de o descriere larg citată, făcută de unul dintre colegii de școală ai lui Stalin:

Am fost aduși într-o clădire cu patru etaje și puși în dormitoare uriașe, fiecare cu câte 20–30 de persoane. [...] Viața era repetitivă și

monotonă la seminarul teologic. Ne trezeam la șapte dimineață. Întâi eram obligați să ne rugăm, apoi ne beam ceaiul și după ce sună clopoțelul, ne duceam la ore. [...] Orele continuau, cu pauze, până la ora două. La ora trei, luam cina. La cinci se striga catalogul, după care nu ni se permitea să părăsim clădirea. Ne simțeam ca într-o închisoare. Ne duceau din nou la veernie și, la opt, iar ceaiul și apoi fiecare clasă se ducea în camera repartizată, unde elevii își făceau lectiile, și la zece se dădea stingerea și ne culcam.¹⁷

Faptul că seminariștii erau scuși de această înregimentare numai duminica, probabil că nu le însemna foarte mult vietile, mai ales având în vedere că ziua de duminică era parțial ocupată de slujbele bisericești obligatorii. Era un regim de supraveghere continuă, de percheziții, denunțuri și pedepse. Deși gama disciplinelor studiate era ceva mai largă decât în Gori – în afară de cursurile de scriptură, cântare bisericească, filologie rusă și limbile greacă și georgiană, programa școlară includea istorie biblică și seculară și matematică –, viața intelectuală era supusă constrângerilor dogmatice. Lectura literaturii seculare era aspru pedepsită, iar rusificarea era impusă grosolan, insultând mandria națională a seminariștilor georgieni. Puternicul curent subteran de resentiment și rebeliune care circula în rândul elevilor nu era surprinzător. Un protest izbucnise cu un an înainte de a se înscrie Ioseb. Seminariștii au încetat să mai vină la cursuri și au cerut să se pună capăt modului arbitrar în care acționau